

ŠE KAJ O SLOVENSKI RIMI

I

Slovenska rima je bila v zadnjih treh desetletjih le dvakrat deležna tehtnejših in problemsko pobudnih obravnav: v nekaterih poglavjih Isačenkovega Slovenskega verza (1939), s pomembnimi popravki in dopolnitvami po tej študiji izzvanih kritikov (A. Vratuša, J. Kastelic), in v Bajčevem članku O slovenski rimi (Jezik in slovstvo III 1957/58).

Kljub upravičenim pridržkom nasproti Isačenkovi konceptiji in dokaj ozko formalistični metodi je naša kritika njegovemu poskusu priznala določena pozitivna, stvarna dognanja, zlasti o nekih zakonitostih Prešernovega verza, poudarila pa je tudi njegovo zaslugo, da je s svojim nastopom opozoril na dotlej pri nas vse preveč zanemarjeno slovstveno in slovstvenozgodovinsko poglavje: na problematiko in zgodovino slovenske metrike in verzifikacije. Nekaj bistvenih in prav z zgodovino naše rime zvezanih vprašanj je skušal Isačenko v svoji knjižici, ne glede na pičlo gradivo, ki se je nanj opiral, ne le reševati, marveč že kar na hitro in dokončno tudi rešiti. Tu pa je naletel na soglasno odklonitev ali vsaj močne pomisleke tako pri obeh svojih predvojnih kritikih kakor tudi pri Bajcu. Najbolj se je stvar zaostрила ob problemu slovenske moške rime »v stranskem poudarku«, ki je Isačenko o njej trdil, da je prišla v našo ljudsko pesem iz nemške ljudske pesmi, kakor tudi, da jo je tudi »Prešeren prevzel iz nemščine in jo uzakonil v slovenski poeziji«.

Tu seveda ne morem obnavljati tedanje argumentacije na tej in na oni strani, omeniti pa moram vsekakor, da je že Isačenko v razpravljanje o tej rimi vnesel precejšnjo nejasnost, ki pa bi se ji bil spričo avtorja, ki ga citira (Minor, Neuhochdeutsche Metrik), pač lahko izognil. Minor namreč v posebnem poglavju o stranskem poudarku (Der Nebenakzent) opredeljuje le-tega kot svoboden, nekako potencialen poudarek, ki se pojavlja v določeni oddaljenosti od glavnega poudarka ter v odvisnosti od dane govorne oz. metrično-ritmične zveze. Tako se v okviru iste besede (redoma) lahko pojavi šele, če je beseda trizložna, pri čemer pa utegne biti npr. geflügeltes/gezügeltes v danem ritmičnem kontekstu čisto daktilsko izgovorjeno (torej tekoča rima), v drugačnem kontekstu pa dobiti na zadnjem zlogu stranski poudarek (geflügeltès/gezügeltès) in tako dati (najsi hkrati »razširjeno«, vendar) zgolj enozložno — *moško* rimo. Netočna je potemtakem Isačenkova trditev, da »nemščina ... pozna moško rimo na nenaglašen zlog«, prav tako pa takšna rima tudi ni kar nič »protislovná«, kakor je o njej trdil Isačenko, saj je s stranskim *poudarkom* opremljen zlog vendarle (čeprav nekoliko šibkeje) *naglašen* zlog. To domnevno »protislovnost« je za Isačenkoma povzel tudi Vratuša v trditvi, da to »pravzaprav niti moška rima ni več ...«, ter predlagal zanjo naziv »tako zvana moška odprta rima«.

Večjo jasnost, širši razgled po gradivu pa tudi ustrežnejši naziv z opozorilom, da nastopa tovrstna rima pri nas (dasi redkeje) tudi v zaprtih zlogih, je prinesel v ta vprašanja Bajčev članek, čeprav tudi tu še beremo (s kontekstom njegovih izvajanj sicer neskladno) formulacijo o »rimanju nenaglašenih samoglasnikov s kratko poudarjenimi ali med seboj«. Isačenko je videl v tovrstnem rimanju »značilnost, ki je sicer ne srečamo v nobeni evropski verzifikaciji« razen

v nemški (in po njej v tem smislu vplivani slovenski, »umetni« in ljudski). Podobno, vendar z znatno omejitvijo, kar zadeva razširjenost tega pojava, opozarja tudi Bajec na to kot »neko posebnost slovenske rime v nasprotju z običajem pri drugih slovanskih narodih«. Kako je torej s tem rimanjem v stranskem poudarku?

Najprej moramo že na domačih tleh dati pojavu širšo osnovo, kajti niti v vsem tem razpravljanju in doslej menda še nihče ni ugotovil ali vsaj ne zapisal, da imamo v slovenščini, sicer mnogo redkeje, tudi ženske rime v stranskem poudarku. Isačenko sicer opozarja na tovrstno rimanje v nemščini, kjer pa mu je to le »posebnost«, pogojena v obilici zložen v tem jeziku (Leichensteine/Mondscheine), za slovenščino pa to kar a priori in celo normativno izključuje: »V slovenščini torej ni onega stranskega naglasa, ki je možen v nemških sestavljenkah, in zato velja pravilo, da mora biti v ženskih stihih zadnji ikt vselej naglašen [mišljeno je: imeti glavni poudarek]. Kolikor je meni znano, ni izjem tega pravila, vsaj do Župančiča.« Drugačnemu spoznanju se je močno približeval Bajec tam, kjer govori o stranskem poudarku v večzložnih besedah in o poudarni alternaciji škódovati — škódovati, le da se mu od tod ni pokazala tudi možnost za žensko rimanje v stranskem poudarku, marveč je s tem za celoten problem zelo tehtnim momentom argumentiral proti Isačenko le v zvezi z možko rimo.

Sicer pa si oglejmo nekaj primerov tega neznanega in nepriznanega ženskega rimanja v stranskem poudarku v daljših in predvsem tudi nezloženih slovenskih besedah, in to iz časov »do Župančiča« kakor tudi iz novejšega pesništva (ostrivec = glavni poudarek; krativec = stranski):

Prešeren:	léto / triintrideséto véro / mársik'téro	Župančič:	trojici / bisernici s túlipámi / lílijámi
Levstik:	Nóetóvi / rodóvi Bétlehému / njému	Medved:	zakóna / Sálomóna plánsarica / líca
Valjavec:	zlósti / nótrnosti Jónatána / vdána	Gradnik:	preváre / jáničarje líce / róparice
Cegnar:	Jézusóva / kóča nóva jávoróve / nóve	Gruden	Gorico / jádrnico
Stritar:	glasóvi / stvárníkóvi kúkavice / prepelice	Klopčič:	orkéstrióna / Madóna
Gregorčič:	kúkavice / prepelice časníkárji / drvárji	Vodušek:	némáničev / níčev
Gestrin:	časníkárji / drvárji Vélegráda / vláda	Fatur:	Jerúzaléma / objéma púdrnica / líca
Kette:	ptice / jétrnice faráni / túlipáni	Vipotnik:	spomína / máterina
	govorica / véverica lástovica / devica	Udovič:	lákotnice / nosnice
	izpeljáni / Címpermáni	Strniša:	kúkavica / híša (asonanca)

Navedeni primeri pričajo, da tovrstna ženska rima nastopa redoma le v zvezi z ustrezno se končujočo besedo s »pravim« poudarkom na predzadnjem zlogu, medtem ko analogna možka rima te omejitve ne pozna, kakor tudi ne analogna ženska v nemščini. Redkost teh rim pri nas je seveda le naravna posledica maloštevilnosti slovenskih štirizložnih besed s poudarkom na prvem zlogu (ali še daljših, izsiljujočih stranski poudarek, prim. »Rodú Abrahamóv'ga hči«), s čimer smo pač prikrajšani za neke možnosti vse bolj ubranega rimanja, kakor pa nam ga dajejo npr. znani ad hoc ustvarjeni poudarni premiki tipa líca/zvezdica (Jenko), pravljíce / ptíce, spomenikov / bojevnikov (Gregorčič) idr. Pri vprašanju o izvoru takšnega ali drugačnega rimanja gre torej vse prej upoštevati samo poudarno strukturo jezika kakor pa morebitne zunanje vplive, kar je še pred Bajcem nakazoval tudi Vratuša (ki je tudi kot prvi in prav uspešno zavračal

Isačenka predvsem z navajanjem konkretnega gradiva). Od tod pa izhaja, da bo pač vse več primerov takšnega rimanja v tistih slovanskih jezikih, ki imajo večje število ustrezno naglašanih daljših besed. V poštev prihajata predvsem srbohrvaščina in češčina, in poezija le-teh nam to pričakovanje res potrjuje (ostrivec je v češčini, kakor znano, znak dolžine, ne poudarka):

natopljena / osvečena (ljudska p.)	poručila / milá (staročeška lirika)
strane / Dubrovčane (M. Vetranović)	poblíž boru / rozhovoru (J. Neruda)
istočnoga / moga (D. Ranjina)	zápasily / síly
strilovito / lito	ráno / oplakáno
koprenicu / licu (A. Čubranović)	rozložení / pohrouženi
sina / domovina (P. Preradović)	okované / uchystané (J. Vrchlický)
ugrijana / usijana (V. Nazor)	dozrávají / krají
ište / hrvalište (T. Ujević)	lasturami / známý (A. Sova)
itd.	ptáci / ohniváci (J. Wolker)
	itd.

Primere navajam le za kratko ilustracijo, ker je tako rimanje v obeh jezikih sploh povsem običajno in ga je bržčas še mnogo več kot tovrstnega moškega rimanja v slovenščini, razen tega pa tudi ni vezano na kvantiteto zloga oz. vokala ter nastopa tako v mešanih kakor v enakšnih dvojicah. — V svobodno poudarjajoči ruščini je taka rima sicer možna, vendar prav izjemna: dní-ka / právednikov (Majakovski).

Po tem za nadaljnje razpravljanje sicer ne brezkoristnem ovinku se povrnimo k pglavitni stvari, k problemu slovenske »moške rime v stranskem poudarku«. Najprej opozarjam, da bom za ta Bajčev stvarno točni, a nekoliko neokretni termin v nadaljnjem uporabljal naziv »nepopolna moška rima«, a glede na fonetično oznako daktilsko naglašene »besede« (O. Jespersen) oz. še posebej »daktilske končnice« (M. V. Panov) s formulo »ž 4 1 2« bi jo morda lahko imenovali tudi »polpoudarno moško rimo«. (Isačenko, str. 32, ima za oznako slovenskih besed — a že kot takih! — tipa »pesmicah«, »deklica« celo še ostrejšo številčno formulo »3 1 2«; ker pa vztraja na Škrabčevi tezi o enem samem naglasu na vsaki besedi ter stvar absolutizira ne glede na tak ali drugačen kontekst, tudi ne vidi razlike med »v pesmicah mojih« in »zleteti v pesmicah«, kjer je slednja beseda »daktilska končnica«, ki se pod vplivom jamskega metričnega impulza in predhodnega »sanjáh« čisto neprisiljeno ubere v polpoudarno moško rimo.)

Kot prvo se vsiljuje vprašanje, ali je nepopolna moška rima res le posebnost nemške in slovenske v »vsej evropski« oziroma slovenske v slovanski verzifikaciji. Dvom o tem se zbuja pravzaprav že na osnovi tega, kar se nam je pokazalo v zvezi z analogno žensko rimo, se pravi, da je pač tudi tu računati z možnostjo za takšno rimanje v tistih jezikih,* ki potiskajo poudarek čim bolj proti začetku besede ali pa imajo svoboden poudarek. Izmed slovanskih jezikov prihajata potemtakem kot prva v poštev spet ista dva kakor pri nepopolni ženski rimi. In za primere res ni zadrege:

* Strukturalno sorodnega tipa? Toda Jespersen (Lehrb. d. Phonetik, 219—220) govori celo o »občečloveški« poudarni zakonitosti v zvezi s svojim fonetičnim označevanjem nemških besed »rettete, indischen, mutigen« z že omenjeno formulo 4 1 2.

Vu toj nemškoj zemlīci
se posut su fabrike
i te gore visoke
se su snegom pokrite.
(Kajkavska ljudska,
Žganec, št. 24)

Nju mi žela braca dva
i med nemi sestrica,
bila tužna, žalosna.
(Žganec, št. 31)

Svekrvo, gujo šarena!
U guju si se stvorila,
ne bi li mene uila.
(K. H. Ristić, 89)

Ne znaju se kraljevi,
ne poznaju carevi,
ne nište se potrebni ...
(Vuk, I, 143)

Ivanjdan / nigdi stan
smiriti / sjedi ti (M. Držić)

sloboda / bog je dô (I. Gundulić)

dvor / razgovor (St. Djurdjević)

da zna / Srbina (Dj. Jakšić)

mrki sin / Hrvaćanin (A. Šenoa)

dan / radostan (G. Krklec)

grad / kojekud (S. S. Kranjčević)

platno тка / suzana (D. Tadijanović)

itd.

V kajkavskih ljudskih pesmih je primerov nešteto, zvečine v enakšnih dvojicah (trojicah ...), na štokavskem vzemlju pa je rima, in zlasti še moška, v ljudski pesmi sploh mnogo redkejša in večkrat le bolj naključna ponovitev enakšnih morfemov konec verzov, medtem ko se je v hrvatski in srbski »umetni« poeziji — glede na strukturalne ovire v samem jeziku — še kar opazno uveljavila, vendar »v stranskem poudarku« skoraj izključno le v mešanih vezegah.

V češčini je naši ustrezajoča, tj. enozložna moška rima možna le, če je vsaj ena od stikajočih se besed enozložna, poleg tega pa ločijo še posebno, dvozložno (po naše: razširjeno) moško rimo, torej s stranskim poudarkom na obeh zadnjih zlogih:

posadit / zlatou nit
kolovrat / bude hrát (K. J. Erben)

klid / pripravit (J. Sládek)

těžko jdeš / zahyneš
věčná jsem / úžasem (V. Dyk)

pije zem / hlaholem (A. Sova)

každý den / u kamen (J. Wolker)

chovala / žehнала
žaloba / zásaoba (V. Hálek)

sedělo / drželo (K. J. Erben)

otcové / věkové (J. Vrchlický)

obzoru / prostoru (J. S. Machar)

počiná / hodina (J. Wolker)

itd.

Tako je torej češčina, kljub svojemu stalnemu (glavnemu) poudarku na prvem zlogu, v tovrstnem rimanju presenetljivo blizu svobodno poudarjajoči slovenščini, le da je slednja v tem še precej liberalnejša, ko namreč za moško rimanje zgolj v stranskem poudarku ne zahteva še skladnosti od predzadnjega vokala dalje.

Preostane nam še glavni predstavnik svobodno poudarjajočih slovanskih jezikov, ruščina, ki bi ji, po vsem povedanem, možnosti za tako rimanje ne le pripisovali, marveč bi od nje vsaj nekaj take prakse že kar pričakovali. Isačenko, ki mu je to zgolj nemška in slovenska verzifikacijska posebnost, za ruščino stvar kar počez izključuje. Vendar upravičeno le, kolikor naj bi imeli tu pred očmi značaj in obseg tega pojava v slovenščini, ne pa absolutno. Pomenljiv je že tisti

sicer osamljeni, vendar spontano zapisani in potencialni danosti ustrezajoči primer pri Puškinu (oná / podýmetsja; Isačenko, 31), ki ga je pesnik pozneje, v svoji vezanosti na francoska metrična načela, kot »pomanjkljivega« zavrgel. V nasprotju s tem zatrtim utrinkom možne metrične inovacije pa je na literarno normo vse manj vezani, vse bolj ljudski Koljcov že kar izdatno sproščal te verzifikacijske možnosti, čeprav je stvar zaradi njegove — prav tako bolj ljudske — nedoslednosti v rimanju nekoliko manj opazna. V pesmih, kjer se mu izprepletajo zgolj oksitonirano in daktilsko končujoči se verzi, se mu je rimanje, kolikor ga je, tako rekoč samo ob sebi ubiralo v takšno nepopolno sozvanjanje nekaterih končnih zlogov. Značilno je, kako povsem brez posluha za to ritmično-zvočno posebnost v poeziji Koljcova je bil glavni urednik in poleg Aškerca glavni prevajalec Ruske antologije (1901) in kako sozvočno, a vendar čisto domače je zazvenela pod Kettejevim prevajalskim peresom. Za primerjavo le prve tri kitice dveh metrično istovrstnih pesmi Koljcova v Veselovem in Kettejevem prevodu:

Ne šumi ti, rž,
sè zrelim klasjem!
Ti kosec ne poj
o stepi široki!

Saj nimam komu
blaga si množiti,
saj nimam komu
iskati bogastva!

Mladenič blaga
prihranil bi mnogo,
ne duši svoji —
pač duši — devici.
(Vesel)

Ah, čemu so me
vdalí siloma
za nemilega,
moža starega.

Pač veselje bo
moji materi
zdaj utirati
grenke mi solzé.

Pač veselje bo
otcu gledati
žitje — bitje to
moje žalostno.
(Kette)

Isačenko pa navaja v svoji knjižici še drugo tako nenavadno, po njegovem pravzaprav »nepravilno« rusko rimo (pastbišče / raz by ešče, str. 93), ravno ta pa bi ga bila lahko opozorila na neke sorodne pojave v novejši ruski verzifikaciji, spričo katerih bi bil moral svoje trditve, kakor že ob prezrtem Koljcovu, precej ublažiti. Gre za neke niti ne tako maloštevilne primere sicer tri- in večzložnega (zložnega in nezložnega), vendar mešanega, tekočega in (razširjenega) moškega rimanja pri Brjusovu, Majakovskem idr., kakor:

róskoši / róz kovši
nepróšen tý / sbróšennyj
výkladok / privýkla ták
semí planét / výpljunet
v pámjati / po ... tropám idti
nezrímnyj nam / úmenám
inkógnito / ne uznaét niktó
(V. Brjusov)

rádosti / podrastí
ídti / šestidesjati
dóvody / do vodý
odnomú / golódnomu
désevo / najděš egó
ikón čeló / okónčilo
drová / Sídorova*
(V. Majakovski)

Res je sicer, da v teh pesmih ob (prevladujočem) svobodnem verzu ni pravega metričnega impulza, vendar pa dosledno prestopno sosledje tovrstnih rim

* Poudarno in deloma tudi glasovno dokaj blizu tem tvorbam bi bila Prešernova trizložno asonirana dvojica deklice/pesmi vse (Prekop), sicer pa nas spominjajo še drugih Prešernovih trizložnih (in zloženih) asonanc: vriš in vrisk/sliš in pisk (Lenora; Bürger ima: Sing und Sang/Kling und Klang); pogrebcev trop/se pokop (brez osnove v Bürgerju, pač pa v Zoisu: na prekop/bab en trop); klop, klop, klop/so v kolop (Bürger le: hopp hopp hopp/sausendem Galopp); sov in vran/sodni dan; golih pleš/negodnih veš (Ponočnjak); sredi rož/sveti mož (Romanca od Strmega grada).

npr. v pesmi Brjusova Inkognito podčrtava suvereno vezanje poudarno različnih dvojic (tj. oksitonirano in daktilsko končujočih se verzov, kakor v zastavkih že pri Koljcovu, le da v okviru širšega, trizložnega sozvočja). Vse to pa tudi za ruščino ovrača mnenje tako A. V. Isačenka kakor N. A. Sokolova, da »druženje različno poudarjenih besed . . . ne daje rime« (M. V. Panov, O stroenii zaudarnoj časti slova. Problemy sovremennoj filologii, jubilejni zbornik ob sedemdesetletnici akad. V. V. Vinogradova, AN SSSR, 1965, str. 209). Še drug primer takšnega, za naše uho že bolj tekoče asonančnega, a hkrati z nepopolno oksitonezo končujočega se sozvanjanja pa se nam kaže v tistih metrično vezanih pesmih, kjer tako izzvenevanje verzov poleg same strukture daktilskih končnic (4 1 2) podkrepljuje še metrični impulz, kakor kdaj pri Pasternaku ali Jesenin, in to celo v zgolj enakšnih, daktilskih dvojicah:

Mojej toskuju vynjanjčen,
i ot tebja v šipah
on ožil nočju nylenej
zabormotal, zapah.
(Pasternak)

Inoj travoj i čaščeju
otenit mir voda
Malinovkoj žurčaščeju
sletit v kusty zvezda.
(Jesenin)

Postavlja se vprašanje, ali je to res še kaj bistveno drugega od istovrstnih Gregorčičevih jambskih kitic z razširjeno (daktilsko, vendar po vsem metričnem kontekstu) možko rimo v stranskem poudarku:

Oj grešniki maziljeni,
roč krono in škrlat,
saj boste vsi prisiljeni
vkloniti smrti vrat.

V tej zvezi velja opozoriti še na dokaj sorodno metriko ruskih »častušk«, ki vežejo bodisi glasovno in poudarno enakšno (tekoče — »moško«) ali pa tudi mešano, glasovno in poudarno različno končujoče se verze:

Poletaj-ka, poletaj,
polevaja ptašečka,
s toski-gorja umiraju
po tebe, milašečka.

Ne kukuj, kukušečka,
ne kukuj, gorbataja,
moja milka horoša,
toljko nebogataja.

Pa tudi ruskim hiperdaktilsko-polpoudarno možkim rimam tipa (po Panovu) 4 1 2 2 oz. 4 1 2 3 in 5 1 2 1 3 bi lahko našli slovenske vzporednice, deloma zgolj poudarno, deloma tudi glasovno analogne:

bánj egó já / vyzvánivaja
(Asejev)

Napóleonòv / prerójen, vés nóv
(Vodnik)

v úho revú / Súharevoj
ruká tvojá / perekátyvaja
(Hlebnikov, Asejev)

Dávidinjà / živa bilà
ženica mojà / Jézusová
usmíli se nás / zádjni čas
(Kette)

húže licá / žúželica
stóimosti / stój i mostí
(Hlebnikov)

raníla me jè / pojíla me jè
(Gregorčič)

skóvyvajuščij / očaróvyvajuščij
rastilájuščimisja / zabyvájuščimisja
(Brjusov)

okánili so mè / odstránili so mè
ránili so mè / hránili so mè
(Kette)

Glede na vse te primere, bodisi mešane ali enakšne, in glede na »splošno priznano« dejstvo, da je »v daktilski besedi zadnji zlog polpoudarjen« (M. V. Panov), je pač jasno, da je ta »polpoudarjenost« le drug izraz za »stranski poudarek«, kar se pravi, da torej tudi ruščina pozna nepopolno moško rimo. Vendar velja poudariti, da je tovrstno rimanje v ruščini mnogo manj razširjeno kakor v slovenščini (in češčini); pojavlja se predvsem v mešanih dvojicah in redoma le v trizložnem glasovno-ritmičnem okviru; v nasprotju s slovensko »umetno« verzifikacijo, kjer si je pridobilo domovinsko pravico pravzaprav že z Vodnikom, se je v večji meri započelo šele v poeziji ruske »moderne« (simbolizma) ter se šteje — z nekimi pridržki nasproti zgolj artističnim intencijam nekaterih novatorjev — med pomembne izrazne obogatitve ruskega verza.

Podani primerjalni okvir nam je pokazal, da gre tu za precej bolj razširjene pojave, kakor pa je to svoj čas prikazoval Isačenkov Slovenski verz, na tej osnovi pa se tudi vprašanje o izvoru nepopolnega moškega rimanja v slovenski verzifikaciji zastavlja v precej drugačni in predvsem širši perspektivi. Sicer pa je za naše nadaljnje razpravljanje ta problem le drugotnega pomena, kajti gre nam predvsem za to, da prikažemo obseg in novejši razvoj te glasovno-metrične kvalitete v slovenski poeziji, njen delež v posameznih razdobjih in pri posameznih avtorjih, pomembnih in manj pomembnih, skratka, da na širši dokumentacijski osnovi od doslejšnje začrtamo vsaj relativno zanesljiv prikaz nekih razvojnih in pesniško izraznih značilnosti v naši novejši poeziji, kolikor se nam pač lahko razkrivajo ob eni sami in na videz tako malo povedni kategoriji, kakor je nepopolna ali polpoudarna moška rima.

(Se bo nadaljevalo.)

Franc Jakopin

SLOVENSKA DVOJINA IN JEZIKOVNE PLASTI

K temu kratkemu zapisu o slovenski dvojini me je nagnilo več razlogov. Čeprav sta Tesnière¹ in Belić² dokaj podrobno raziskala sestav in zgodovino dvojninskih oblik in funkcij v slovenščini, so njune ugotovitve v slovensko slovnico prodrle manj, kot bi bilo potrebno, še manj pa so zmogle razbistriti in obogatiti splošno praktično poznavanje vloge, ki jo ima dvojina v našem jeziku. Nič čudnega torej, če se še danes najde kdo, ki romantično vzdihne, kako srečni smo Slovenci, ker imamo dvojino, in kako nesrečna je dvojina, ker je nekateri slavisti baje niti ne priznajo.³ Če bi tem in podobnim naziranjem dodali še tista, ki vztrajno krožijo po resni jezikoslovni literaturi,⁴ namreč da je dvojina znamenje civilizacijske zaostalosti in nesposobnosti za prehod od konkretnega k abstraktnemu jezikovnemu mišljenju, res lahko podvomimo o trdnosti in jasnosti pogledov na ta zanimivi jezikovni pojav.

¹ Lucien Tesnière, *Les formes du duel en slovène*, Paris 1925.

² A. Belić, *O dvojnini u slovenskim jezicima*, Beograd 1932, str. 58—90.

³ Prim. Nova obzorja XVI, 1963, str. 50, in *Slovenščina za Slovence*, 20. junija 1965.

⁴ A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris 1934, str. 424—25; Marcel Cohen. *Pour une sociologie du langage*, Paris 1956, str. 136, 138, 166.

Boris Merhar

ŠE KAJ O SLOVENSKI RIMI

II

Ker razpravljanje o rimi povsem naravno in nujno posega v širšo problematiko verzifikacije in metrike, se pravi v dokaj zamotan sklop odnosov med glasovno-izrazno strukturo jezika in na tej osnovi možnimi zvočnimi in metrično-ritmičnimi sprepleti v verzu, je neka mera subjektivne presoje, zlasti ob subtilnejših primerih, pač neizogibna. Glede na to in na pomanjkanje tovrstnih raziskav pri nas naj zaradi jasnosti nekaj te problematike tu поблиže osvetlim.

Kakor je bilo že povedano, bo predmet nadaljnje obravnave predvsem nepopolna moška rima v slovenščini. V tej zvezi pa se kot prvo vsiljuje vprašanje, kako naj v določenih primerih razmejujemo moško rimo od tekoče, kakor tudi, ali je daktilska rima le drugo ime za trizložno. Tako npr. Slodnjak (Prešernovo življenje, 1964, 25), označujoč Prešernovo Zarjoveno d'vičico, govori o daktilskih rimah *d'vičica/samičica*, *stokala/jokala*, pri tem pa opozarja, da je take rime pisal že Vodnik. Res jih je pisal, v pesmi Milica miljena, ki je tu mišljena, ima v 17 kiticah 11 takih dvojic (*pretakala/čakala* idr.), vendar na drugačni metrični, tj. na daktilski osnovi, medtem ko je Prešernova Zarjovena d'vičica zložena v trohejski meri. To pa je precejšnja razlika, kar se nam jasno pokaže, brž ko ne gledamo le na rimane konce verzov, marveč primerjamo te dve pesmi kot celoti. Najprej metrični shemi (z dodano oznako sosledja rim):

Milica miljena		Zarjovena d'vičica	
— ◡ — ◡ — ◡	a	— ◡ — ◡ — ◡ —	a
— ◡ — ◡ — ◡	b	— ◡ — ◡ — ◡ —	a
— ◡ — ◡ — ◡	a	— ◡ — ◡ — ◡ —	b
— ◡ — ◡ — ◡	b	— ◡ — ◡ — ◡ —	b

Predvidene ženske rime v sodih verzih je Vodnik v pesmi vseskozi realiziral, v lihih verzih pa ima poleg omenjenih 11 diaktilskih rimanih dvojic še trikrat daktilske (trizložne) asonance (npr.: *prepletate/umevate*), medtem ko je v treh primerih opustil eno in drugo (*materna/gornjico*, *sinovlja bom/navado znam*, *miljena/miljen je*). Nasprotno pa Prešernova metrična shema dopušča, strogo vzeto, zgolj moške rime, bodisi popolne ali nepopolne (s stranskim poudarkom na zadnjem zlogu). Na tej osnovi je Prešeren oblikoval 6 enozložno-moško rimanih dvojic, 7 trizložno rimanih in 3 trizložno asonirane dvojice (*obrzdala/obdržala*, *šlapica/Jakica*, *goršega/boljšega*, le da so mu bile slednje, ker tedaj najbrž še ni zavestno asoniral, pač le nepopolne moške rime, kakršne je poznal iz ljudske

pesmi in iz Vodnika, a seveda tudi iz nemškega pesništva). Mislim pa, da moramo to trizložno rimo, ki na dvožložni metrični osnovi ali tudi še iz drugih razlogov izzveneva polpoudarno, kot *razširjeno moško rimo* razlikovati od »prave« daktilske pri Vodniku ali Valjavcu:

Solze pretakala,
šmarnice plela,
Mileta čakala,
pesemco pela:

Kaj nek odlašajo? —
Saj mi je rekel.
Kaj se zanašajo? —
Čas bo le tekel!

Zima rojila je
dolgo zadosti,
burja nas brila je,
neha naj bosti.

Se naveličal sem
v hiši že biti,
dosti že čičal sem,
vunkaj čem iti.

ali tudi še v moderni, kjer pa je vendar redkejša, kakor se ponavadi misli. Najizraziteje je pač v Župančičevem Prebujenju, sicer pa je v svobodnem verzju in v nasploh bolj sproščeni verzifikaciji moderne neredko težko odločiti, kdaj je tedaj tako priljubljena trizložna rima res daktilsko ubrana in kdaj se (v skladu z že omenjeno poudarno dispozicijo daktilske besede ali končnice) nagiblje v oksitonezo. Kot daktilska se namreč lahko izpričuje še, če nastopa v razvidneje vezani tvorbi, in še to bolj v kratkih ali morda še s prestopi »pospešenih« verzih kakor pa v daljših, npr.:

Pesmi kritiku

Me smo čebelice,
letamo v panje,
ven, zopet vanje,
nosimo v celice
polno medu.

— — — — —
Me se ne slinimo,
me te ne vikamo;
v obraz ti šinemo
in te opikamo.

Daj nam miru!
(Kette)

Gazelica

Nad horizont so mi beli oblaki priplavali,
tamkaj za barjem, nad Krimom so se poigravali.
»Beli oblaki jesenski, nedolžni, veseli,
vi pa gotovo nocoj ste pri ljubicah spavali!«
Nismo pri ljubicah, nego pri svojem očetu,
pri oceanu se sivem sinoč smo zabavali:
pili smo grog in potem po valovih pijani
barčice pisane celo smo noč premetavali,
da so brezverci molili kot deca pred parkljem,
a kapitani preklinjali in obupavali.

(Župančič)

Toda vrnimo se k Prešernu in oglejmo si metrično problematiko njegove »D'vičice« še z druge strani. Zaradi boljše osvetlitve trizložnih rim in njim potencialno lastnega razhajanja med »glasom in naglasom« si dovolimo pregrupacijo Prešernovih verzov v naslednjo kitico:

V tridesetem d'vičica
je prebridko stokala:
»Oj me, oj me, božica,
čakala sem goršega.«

Metrični značaj teh verzov se s tem ni v ničemer spremenil, ker pa smo ločili *d'vičico* od *samičice*, njeno *stokanje* od *jokanja* in *božico* od *rožice*, je izginila trizložna rima — kar pa je ostalo bistvenega in vsem verzom te Prešernove pesmi skupnega, je enozložna, *moška* rima, v vseh štirih verzih prav tako nepopolna (s stranskim poudarkom), kakor je sicer v originalni 1. kitici (a tudi

v 2., 6. in 7. ter v prvi polovici 3. in v drugi polovici 8. kitice, kajti opravlja imamo s Prešernovim tekstom, ki po deležu tako rimanih besed — 62,5%! — daleč presega vse druge njegove pesmi z moškimi rimami). Razen tega pa je treba upoštevati, da je pesem nastala še v Prešernovih »kantilenskih« začetkih, in to kot pevni tekst, k napevu neke češke, domnevno ljudske pesmi. Prešernovim »daktilskim« analogni (ali le v zadnjih dveh zlogih glasovno enakšni) češki daktilski konci verzov pa bi po češki metriki sploh veljali za moško rimane. Pa tudi če jemljemo pesem samo ob sebi, bržčas ne bo le moj subjektivni občutek, da branje te »verzificirane študentovske šale« (Slodnjak) že po prvih verzih vsiljuje nekakšen staccato in da nekaj poudarne (skandirajoče) spakljivosti celo prav ustreza ironično zabavljivi intenciji in tonu te pesmi.

Zaradi jasnosti — pa tudi v opozorilo, kako previdni moramo biti s sicer neogibno rabo metrične shematike — dodajmo še nekaj primerov iz Jenka, in to takih z daktilsko metrično osnovo, ki v akatalektični končnici — zopet strogo vzeto — moške rime niti ne dopušča (a nam je nagibanje takšne končnice v oksitonezo po vsem povedanem že znano). Ko bi se v Jenkovi pesmi Pred durmi zadnji trije zlogi prvih treh verzov glasovno (v za rimanje potrebni meri) ujemali, bi jim seveda brez pomisleka prisodili »prave« daktilske, tekoče rime, tako pa beremo:

Glasno si pevala,
strune ubirala,
nisi pač mislila,
da sem te čul.

Kljuko prijemala,
skor jo pritisnila,
pa si ni upala
roka mojã.

Blizu pri durih bil,
tvoje sem glase pil,
ž njimi srce pojil,
vbogo srce.

Solza je padala,
lice namakala,
nisi je videla,
lite zastonj.

—	—	—	—	—	—	a
—	—	—	—	—	—	a
—	—	—	—	—	—	a
—	—	—	—	—	—	b

Značilno je, da Jenko tu na daktilski osnovi in v 12 daktilskih končnicah rima vseskozi moško, v drugi kitici pa celo s »pravim« poudarkom (*bil/pil/pojil*), a tako je ob daktilski shemi poudarno alterniral že Vodnik, enkrat, toda nerimano, tudi v Milici (*navado znam*), večkrat pa zlasti v Bohinjski Bistrici (*Bistrica/iskrica, s črtami/z barvami* idr.: *skalni sin/jo bršlin, vrh Dobrav/drknit bal*). Sicer pa ima Jenko eno samo, in še to prav kratko pesem z izvedenimi tekočimi rimami (Nevesta), ki ob ritmu poskočnega plesa nagloma prezvené skozi disonanco veselo-žalostnega svatovanja:

Zvezde se bliskajo,
luna pa sveti,
godci pa piskajo
mojem' dekleti.

Snoči je jokala,
dan's ni vesela;
to bo še stokala,
starca je vzela!

V maloštevilnih drugih primerih so Jenku trizložne rime le osamljene glasovne variacije, le da je tekočnost rimanja tam večidel kaj problematična, deloma spričo dvožložne mere verzov (prim. Obujenko VIII), deloma pa tudi zato, ker se Jenko celo na daktilski osnovi čistega daktila v končnici sploh vidno izogiblje. Predvsem pa se mu verz poudarno-ritmično oblikuje v skladu s situacijo, smislom in razpoloženskimi premiki v kontekstu. Izrazit primer za to je njegova pesem *Pa nobenega ne*, kjer na daktilski osnovi in po prvi kitici s čisto tekoče rimano dvojico povsem prevlada oksitoneza, ki še poudarno podčrtava

dekletu neljubo stvarnost, pritisk staršev zastran možitve pa tudi dekletov odpor in njeno odločenost, da bo »odrekla vsem«:

Trije me ljubijo,
trije me snubijo.

Pa mi je glas prišel,
da bo na vojsko šel.

Prvi je bogat kmet,
oču b' bil ljubi zet.

K'tere me silijo,
mi jih ne vsilijo,

Drugi je priden bolj,
materi bolj po volj'.

k'ter'ga pa jaz želim,
tist'ga pa ne dobim.

Tretji je mlad soldat,
jaz bi ga tla jemat'.

Jaz pa že rekla sem,
da bom odrekla vsem.

V prvi kitici — prav kot začetni pa tudi v skladu s tu predočeno dekletu všečno trojno zaželenostjo — trizložno rimanje še gladko »steče« po danem metričnem zastavku; nato pa sledijo štiri kitice z moško rimo, ki se njena že omenjena stvarna pogojenost še podkrepljuje s petkratno kratko zasekano oksitonezo (*kmèt-zèt-bòlj — prišèl-šèl*), zaradi česar pa zdaj tudi trizložni rimi v 6. in 8. kitici, dasi bi bila šesta zgolj metrično sicer povsem enaka prvi, ne moreta več prav »steči«, obe tudi zato, ker sta govornjeni v poudarno udržani kljubovalnosti, zadnja pa še spričo vezanosti z ostro oksitonezo v zadnjem verzu (*vsèm*).

Pa še primer iz moderne. V kratki, iz dveh štirivrstičnih kitic sestoji pesmi Večer (Čaša opojnosti) ima Župančič na povsem enakšni metrični osnovi naslednjo poudarno alternacijo v trizložni rimi (citiram le ustrezna prva verza teh kitic):

Metuljčki slovo že jemljejo,
utrjene cvetke dremljejo ...

V daljavi tam črni gozd šumi.
Okrog in okrog prostost šumi.

Tako torej vidimo, da posluš in sama praksa naših pesnikov že od Vodnika pa do moderne le potrjujeta tisto potencialno in tudi dejansko uveljavljajočo se dvopoudarnost daktilske končnice verza, o kateri je bilo govora v uvodnem poglavju. V tem smislu pa je še vse zgovornejše Gregorčičevo trizložno rimanje, ker se skoraj v celoti (v Poezijah I—III 94 0/0-no) uveljavlja le v pesmih z dvo-zložno, zvečine jambsko mero ter se tako že po metričnem impulzu nagiblje v nepopolno oksitonezo; kljub temu (ali pa prav zato) si pesnik včasih (lahko) dovoljuje postaviti v zadnji zlog že sicer poudarjeno besedo: *bíva sám/užíva sám, trpljénja póln/síroténja póln, ródne vsè/vzhódne vsè, kamnárji zdáj/zidárji zdáj, žitje stréš/bítje stréš idr.*

Potemtakem je pojem trizložna rima širši kakor »daktilska«, saj zaobsega (ali z njim lahko merimo na):

a) *tekočo* (ali »pravo« daktilsko) rimo, bodisi nezloženo (*bliskajo/piskajo*), zloženo (*zeleni mi/ne zveni mi!*) ali pa mešano (*ognjenimi/ne zveni mi!*);

b) *dvopoudarno* trizložno (ali »nepravo« daktilsko) rimo (vseh gornjih treh vrst). To v glasovnem pogledu označuje ustrezna skladnost v zadnjih treh zlogih verza, medtem ko je v svojem metričnem bistvu to le razširjena moška rima; oblikuje se šele v metričnem kontekstu celotne pesmi (Zarjovena d'vičica, V pepelnici noči idr.), ob svoji rimani vzporednici (*rèkla sem > rèkla sèm* glede na *odrèkla vsèm*), iz vsebinsko-ritmičnih razlogov ali pa sta rimajoča se verza že sploh tako poudarjena (*bíva sám/užíva sám*).

Kakor je razvidno iz te opredelitve in iz prejšnjega razpravljanja, je prva, tj. tekoča rima pri nas prej ko slej dokaj redka. Nasprotno pa se druga — z izjemo tipa *bíva sám/užíva sám* — kot poseben primer nepopolne (polpoudarne) moške rime vključuje v figuralno-metrično kategorijo, ki je v zgodovini naše poezije (zlasti od Vodnika do moderne) v celoti prav vidno zastopana, dasi po dobah in posameznih pesnikih s kaj različno frekvenco. Ta moška rima bo predmet nadaljnje obravnave v že začrtanem smislu, s priloženo statistično tabelo pa bodi stvar že na tem mestu širše okvirno pripravljena, obenem pa dana splošna orientacija o nekih (procentualno »ponazorljivih«) značilnostih in razvojnih premikih naše poezije od Vodnika do prvih let moderne.

H koncu še nekaj pripomb k priloženi preglednici: Vodnika sem obdelal po Smoletovi izdaji 1840, z dodano Ilirijo oživiljeno, a brez prevodov, ker bi s svojimi Pesmami za pokušino (1806) ne mogel biti dovolj ustrezno predstavljen. Razen tega pa bodi upoštevano, da je v tabelarni rubriki »Trizložno rimanih verzov« v smislu podane opredelitve zajet tudi del primerov, ki jih je s svoje strani zajela že tudi rubrika »Moško rimanih verzov«. Številke v preglednici podajajo percente.

	Moško rimanih verzov	Žensko rimanih verzov	Trizložno rimanih verzov	Nerimanih verzov	Nerimanih pesmi	Prevladujoča mera (% po številu verzov)	Delež pesmi v štirivrstičnih kiticah
Vodnik, P 1840	42,5	33,4	5	20,6	0	76,6 trizl.	80
Prešeren, P 1847	28,4	60,5	0,14	7,7	2,3	63,4 jamb.	15,3
Levstik, P 1854	42,3	52,6	0	4,9	3,1	31,6 trizl.	43,3
Valjavec, P 1855	47,1	42,9	3,4	9,1	3,3	61,7 jamb.	56
Jenko, P 1865	41,7	43,6	0,44	12,3	0	47,8 troh.	81,8
Stritar, P 1869	43,9	48,1	0,1	7,6	1,2	54 jamb.	71,2
(Dun. soneti 1873)			8,4				
Gregorčič, P 1882	60,9	34,4	6	4,6	0	64,4 jamb.	63,1
Gregorčič, P 1888	55,4	40,3	3,7	3,6	0	49,4 jamb.	60,3
Aškerc, BR 1890	38,9	26,7	1,8	34,3	8,3	45,7 trizl.	47,9
Gestrin, Izza ml. let 1893	47,8	34,1	2,2	18	1,1	60,5 jamb.	64,4
Aškerc, LE 1896	38,2	23,6	1,2	38	8,5	45,9 trizl.	69,5
Kette (P I—III, ZD I)	36,9	47,3	9,1	14,4	0,5	40,2 jamb.	30
Župančič, ČO 1899	28,5	18,9	15,5	49,6	25	33,5 jamb.	21,7
Aškerc, NP 1900	12,1	5,6	5	82,1	55,8	54,2 jamb.	47
Murn, PR (ZD I)	54,8	28,6	4,9	15,6	1,1	39,6 troh.	74,7
Cankar, E 1902	27,8	13,2	7,3	57	18,6	36,8 troh.	65
Gregorčič, P 1902	55,3	42	3,7	2,2	0	68,7 jamb.	26,2
Župančič, ČP 1904	49,4	24,9	5,5	24,6	5,9	26,6 jamb.	43,3

(Se bo nadaljevalo.)

ŠE KAJ O SLOVENSKI RIMI

III

Kakor se vidi iz preglednice* v prejšnjem poglavju, prevladujejo med tam upoštevano poezijo tiste zbirke (13 : 5) oz. pesniki (8 : 5), ki dajejo večjo ali manjšo prednost moškemu rimanju pred ženskim. Vendar je stvar že vse bolj uravnotežena, če upoštevamo, da je moška rima v celoti le za kako petino številnejša od ženske. To seveda ni nič presenetljivega, ker slovenščina zaradi prostega naglaševanja ni prisiljena favorizirati ali celo močno prevladujoče rabiti bodisi moške bodisi ženske rime (kakor npr. francoščina ali srbohrvaščina). Od tod izhaja, da se je pogostnost moškega in ženskega rimanja v slovenski poeziji lahko oblikovala in spreminjala predvsem po rezultantah individualnih pesniških nagnjenj ter nasploh vse bolj pod vplivom literarnih kot ožje jezikovnih činiteljev. (Tako po zavzetosti za določen verz, npr. za enajsterec ali za »ljudski jamski osmerek«, po navezanosti na določeno pesniško tradicijo, vzor ali šolo, po normativno kritičnih opozorilih ipd.).

Neko prednost je moškemu rimanju dajal že Vodnik, pri katerem pride 0,78 žensko rimanega verza na 1 moško rimanega, za njim pa še Valjavec s količnikom 0,91, Gregorčič 0,68, Gestrin 0,71, Aškerc 0,62, še bolj pa v moderni Cankar 0,47, Murn 0,52 in Župančič 0,56 (pri pesnikih z več zbirkami je navedeno povprečje).

Prevladovanje ženske rime je značilno za izrazite sonetiste, le da je pri obeh velikih mojstrih te oblike, Prešernu in Ketteju, opazno zmernejše (0,47 in 0,78 moško rimanega verza na 1 žensko rimanega) kakor pri (v tabeli sicer neupoštevane) formalistu Cimpermanu (0,35). Vendar ženska rima zmerno prednjači tudi v Levstikovi zbirki (ki v njej ni nobenega soneta: 0, 8), medtem ko ima Jenko, v čigar zbirki prevladuje kratka, preprosta lirska pesem v trohejski in trizložni meri, domala izjemno uravnoteženo obojno rimanje z le rahlo premočjo ženske rime (0,95).

Da se je ob približno enakih možnostih za eno in drugo rimanje v slovenski poeziji nasploh nekoliko močnejše uveljavila moška rima, gre deloma pač tudi na račun manjše mere glasovnega ujemanja, ki je zanjo potrebno, pa tudi na račun tistih možnosti in olajšav, ki so se ponujale za rimanje oz. z rimanjem v stranskem poudarku. Pri slovenski ženski rimi je namreč tako rimanje, kakor smo videli, dokaj redko in možno le v mešanih zvezah (govorica / véverica)*, medtem ko se pri moški lahko tako rimata oba oz. vsi verzi dane rime. Razen tega pa je na določeni metrični osnovi, kakor je bilo prav tako že omenjeno, tudi daktilska rima zvečine prehajala v »dvopoudarno«, tj. v razširjeno moško

* Tam je treba popraviti: procent trizložno rimanih verzov (ki je povsod računani le od rimanih, ne od vseh verzov zbirke) pri Valjavcu je 2,5 (ne 3,4), pri Jenku 0,9 (ne 0,44) procenta prevladujočih (jamskih) verzov v Gregorčičevih Poezijah 1888 pa 53,9 (ne 49,4).

* Prav izjemen primer, da ima tudi trizložna rima na svojem prvem zlogu le stranski poudarek, vendar tako, da hkrati s svojo rimano vzorednico na dani jamski osnovi prehaja v razširjeno moško rimo, ima Stritar v Nosanu (LZ 1884), morda z naslednjim razmerjem:

Oj ti preljuba, krotka jerebičica,	5	1	4	1	2
prijazna deklica, natakaričica!			2	1	3

rimo. Tako se je torej moška rima v slovenščini oz. v slovenski poeziji obravnavanega razdobja realizirala:

1. zgolj z glavnim poudarkom (»regularni« in najpogostejši, pri nekaterih, in zlasti novejših pesnikih domala edini način), in to

a) z dolgim:

Dalj čas ni trupla gledat', dih prvi ga zdrobi;
srce samo zavzetim ostane pred očmi.

O, res je, da bi tako ne biló;
vse res, kar dekleta morske pojó;
obup mu zaliva srce zvestó. (Prešeren)

b) s kratkim:

Tri leta so preč, zdravnik je čas,
razjasnil se spet je godca obráz.

Stoji moravski trg, Lescè,
več lepih deklic v njem cvetè,
med njimi judovsko deklè. (Prešeren)

c) mešano (kar velja kot slabše, če je rima zaporedna, medtem ko se z medsebojno oddaljenostjo v prestopnem sosledju ta neskladnost že precej zabriše):

»Nič niste na boljšem, pojdite drugám.
oobjnim ni dosti prostoren ta hrám!«

Potrka. — Siv starček odklene ji hrám,
ki luč ga brleča obseva;
otroci na slami počivajo tàm,
uboštvo tu vlada in reva. (Gregorčič)

2. z glavnim (a redoma kratkim) in stranskim poudarkom (mešano; vokal s stranskim poudarkom je označen tu kurzivno):

Na mali šmaren prebléčená
gospa je Micíka v cerkev prišla.

Ko v grajski divnjak je prišla,
judovska lepa déklicá,
mladenča najde křšen'gá. (Prešeren)

3. zgolj s stranskim poudarkom:

Na goslih počila strúna jè,
to, godec! ni dobro známenjè.

Kristjane v cerkev hódijò,
po trgi se sprehájajò,
po ljubih se ozirájò. (Prešeren)

4. s prehajanjem daktilske (zložene in nezložene) v razširjeno moško rimo (npr. na jambski metrični osnovi):

In angelci trobéntajò,
prelepo muzicírájò,
dušice lepo rájajò,
z veseljem se napájajò... (Valjavec)

Pozval nato krdéla sém
in prišla so hrumèč,
zaznamoval jim čéla sém
preteč in pa svarèč.

Tu rod je moj, tu moj je kràj,
tu živel rad bi vékomàj,
ni kraja mi krasnéjšegà,
ni ljudstva mi miléjšegà. (Gregorčič)

Pri tem bi bilo treba upoštevati še razliko med zaprto in odprto moško rimo (s pripombo, da se slednja zaradi zgolj samoglasniškega ujemanja dejansko izenačuje z moško asonanco).

Že ob koncu prvega poglavja je bilo omenjeno, da je nepopolno moško rimanje v slovensko »umetno« poezijo uvedel njen utemeljitelj Vodnik. Uveljavil je to glasovno metrično kvaliteto v obeh njenih glavnih načinih (2 in 3), in to — glede na povprečni delež te rabe v obravnavanih zbirkah in v glavnih revijah s konca te dobe — celo z nadpovprečnim količnikom 12,5 % (od števila moško rimanih verzov, po Smoletovi izdaji 1840, kakor v tabeli str. 133). Kajti v 18 zbirkah naše preglednice je tako rimanih verzov v povprečju le 8,8 %, v vseh (»umetnih«) pesmih, objavljenih v Slovenskem glasniku (1858—1868), Stritarjevem Zvonu (1870, 1876—1880) in Ljubljanskem zvonu (1881 do 1904) pa 7,3 %. To pa se pravi, da bi neupoštevanje oz. nepriznanje takih rim, denimo v smislu nekih Stritarjevih intencij iz 1870, skoraj povsem izenačilo povprečni delež moškega in ženskega rimanja v slovenski poeziji obravnavanega razdobja. Toda stvar, sankcionirana kmalu za Vodnikom še v dokaj vidni Prešernovi rabi (11,8 %), je ne le obstala, marveč se je v moderni spet močno in celo najbolj razmahnila, ohranila pa se je vse do danes, čeprav domala le v mešanih zvezah in z minimalnim povprečnim količnikom.

Po tem kratkem pogledu v nadaljnji razvoj nepopolnega moškega rimanja pa se moramo vrniti spet k Vodniku ter se ozreti tudi še nekoliko nazaj. Kako je res bilo s tem v njegovem času in pred njim? Tega se je dotikal že avtor prvega očrta slovenske rime A. Bajec ter opozarjal proti Isačenku, da »nahajamo tako stikanje dokaj redno« že pred Vodnikom tudi »pri Trubarju* in v narodni pesmi« (JiS III, 194). Razumljivo je, da nam bo probleme o izvoru in razvoju tega in rimanja nasploh v starejši slovenski verzifikaciji lahko uspešno reševal šele pisec širše zasnovane obravnave v sklopu bodoče zgodovine slovenskega verza. Kolikor pa gre zgolj za začetke naše posvetne »umetne« pesmi in posebej za Vodnika, je treba bolj od kakršnihkoli neposrednih zunanjih vplivov kot Vodniku vse bližje upoštevati domačo verzifikatorsko tradicijo in sočasno prakso: ljudsko (posvetno in nabožno) in »umetno« cerkveno kakor tudi drugo pesniško in pesmarsko produkcijo, zlasti od polovice 18. stoletja dalje, vštévši seveda Pisanice, ki so prinesle tudi prve Vodnikove pesniške poskuse.

* To »dokaj redno« rabo bi nam za Trubarja lahko preciziral šele (glede na razlike med tedanjo in današnjo akcentuacijo nekoliko problematičen) izračun zadevnega količnika iz vse njegove verzifikacije. Da pa je utegnil biti ta procent v posameznih primerih dokaj visok, nam pričata npr. Trubarjevi pesmi *Ne daj, oča naš . . .* (1566): 50 % in *Completa / Večerna molitev* (1575): 28 % (seveda po merilih današnje akcentuacije in s pridržkom, da je samemu avtorju veljalo v verzu le število zlogov in — včasih le približno — grafično realizirana rima, ne pa tudi število in razmestitev poudarkov).

V tej verzifikaciji, še posebej v ljudski, pa se srečujemo z dokaj visokimi odstotki nepopolno rimanih verzov, tako npr.

v ljudski pesmi:

objave v KČ 1832	33,6 %
objave v KČ 1834	48,9 %
Vrazove NPI (1839)	46,7 %
SNP I (od pregledanih ok. 10.000 verzov) .. ok.	42 %
SNP II (od pregledanih ok. 4.200 verzov) .. ok.	35 %

v nabožnem pesmarstvu:

Tri romarske 1749	20 %
Redeskini (68 »sveteh pesm«) 1775	18,5 %
anon. Zakrknjena grešnica, pred 1800	34 %

v drugem pesmarstvu:

Pesem o lisbonskem potresu 1755	41,2 %
Pesem od tega resvetleniga sveta 1791	17,3 %
Pesem »od Francozov« 1799	27,2 %

v drugi, že ambicioznejši posvetni pesmi:

Devov Belin 1780	34,8 %
Linhartovi verzi v Matičku 1790	31,2 %
Zoisov prevod Lenore (po 1791)	21 %
Zois, Joj, dekleta, ok. 1804	75 %

Čeprav je bil povprečni količnik tu verjetno nekoliko manjši, kakor pa bi ga lahko povzeli iz navedenega pičlega gradiva, vendar lahko rečemo, da je bil ta način moškega rimanja v slovenski verzifikaciji že pred Vodnikom in v njegovem času v splošni in prav obilni rabi, še prav posebno pa v ljudski pesmi; za le-tó pa vemo, da jo je Vodnik že v Pisanicah metrično povzema (Klek, Zadovoljni Kranjec), pozneje pa jo ravno on prvi pri nas sistematično zbiral.

V skladu z značajem te domače oz. v tradiciji najmočneje zastopane verzifikacije, tj. predvsem ljudske (posvetne in nabožne) in cerkvene, je bila tudi »etična« tonalnost tovrstnega rimanja različno obarvana: najsi v praksi kdaj tudi že gola konvencija in rimajočemu dobrodošla olajšava, je imela stvar po eni strani prizvok nečesa ljudsko lahkotnega in sproščnega, a tudi ljudsko in pesmarsko othlapnega, po drugi strani pa je v določenem metričnem in kitičnem kontekstu utegnila dobivati nekakšen ljudsko pobožnjaški ali tudi cerkveno pesmarski zven.

Povsem razumljivo in naravno je, da je to tradicionalno tako močno zasidrano in razširjeno rimanje prešlo tudi v novo, zahtevnejšo fazo v razvoju slovenskega verza — v slovensko posvetno »umetno« poezijo. Uveljavljale so ga že Pisanice, in v njih tudi Vodnik (Klek, 1781: 10,4 %), medtem ko se je Prešeren — kljub močnim zastavkom že v zgodnji, a zgolj lahkotni priložnostni verzifikaciji (Zarjovena d'vičica, 1824: 62,5 %, Rotarjevima dekletoma, 1830: 50 %) — v svoji dognani, za tisk namenjeni poeziji v tem le polagoma sproščal. In poudarjeno bodi, da tudi njegovo slovenjenje Bürgerjeve Lenore, s količnikom 18,7 % sicer še vedno zmernejše od originala (ok. 25 %) kakor tudi od Zoisovega prevoda (21 %), ne kaže nobenih sledov v njegovem izvirnem pesniškem delu

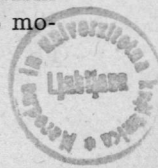

naslednjih let: poezija pesnikov KČ I—IV ima (brez Prešerna) zadevno povprečje 6,8 ‰, Prešernova tam objavljena samo 1,5 ‰, prvi večji količnik (10,4 ‰) takega rimanja pa ima Prešeren spet le v prevodu, tokrat iz angleščine (Byronove Parizine 1833, nedovršeno), v izvorni pesmi pa šele 1835 v baladi Prekop (11,1 ‰ v objavi iz 1836, v redakciji za Poezije pa 13,9 ‰) in v romanci Ženska zvestoba 1839 (14 ‰ v rkp., 14,6 ‰ v Poezijah). Toda bistveno višje in daleč nad svoje povprečje se je v tem rimanju povzpел šele v 40-ih letih, ko se je po daljšem organskem razvoju in že z zavestnim prizadevanjem (prim. njegovo pismo Vrazu 12. dec. 1843) še vedno iščočega umetnika ustvarjalno najbolj približal ljudski pesmi. O tem pričajo, in še posebej v tu obravnavanem pogledu, zlasti naslednje njegove pesmi iz 1841—1845:

Prošnja	22,2 ‰	Od železne ceste	19,4 ‰
Šmarna gora	37,5 ‰	Nezakonska mati	41,6 ‰
Zdravljica	20 ‰	Nebeška procesija	21,1 ‰
Judovsko dekle	21,4 ‰		

Značilno je, da preprosti Vodnik, ki je po Zoisovih napotkih že nasploh in dosledno oblikoval v ljudskem duhu in tonu, v tem rimanju ne kaže kake diferenciacije po značaju in vrsti pesmi (oda Vršac v trohejskih verzih: 20 ‰, v poskočnici zloženi Mile: 6,8 ‰), medtem ko Prešernovi količniki ne le da osvetljujejo njegov pesniški razvoj, marveč obenem pričajo, kako je takšno rimanje uravnaval po značaju in tonu svojih pesmi, v Šmarni gori in Nebeški procesiji tudi v smislu prej omenjene, seveda satirično podstavljene, pobožnjaške tonalnosti. Ne glede na to pa tako Vodnikov kakor Prešernov povprečni količnik opozarja, da sta to rabo sprejemala z določenimi pridržki in omejevanjem nasproti razširjenosti takšnega rimanja v ljudski verzifikaciji, nedvomno v prepričanju, da si »umetna« poezija ne more in ne sme dovoljevati toliko metričnih in drugih svoboščin kakor ljudska (ali njej bližnja pesmarska). Njuna zmernost je še posebno razvidna ob primerjavi z zadevno prakso pesnikov, ki so se v tem pogledu kar brez pridržkov zgledovali po ljudski pesmi, kakor zlasti Jarnik (ok. 35 ‰) in Vraz, slednji še celo bolj v izvirnem (Slovenska djela I: 35,7) kakor v svojem prevodnem pesniškem delu (Slov. dj. II: 24,6 ‰).

Poudariti velja, da količnik nepopolnega moškega rimanja sam ob sebi daje le neko splošno orientacijo o pesnikovem odnosu do ljudske ali natančneje: do neke bolj sproščene in v največji meri ljudski pesmi lastne metrike, prav nič pa še ne pove o njegovi pesniški kvaliteti. Kajti zgolj v tem pogledu sta si zelo blizu npr. Prešeren (11,8 ‰) in Koseski (10,1 ‰) ali — če prestopimo mejo obravnavanega razdobja — taki pesniki kakor Gradnik (Harfa v vetru: 0,2 ‰), Kosovel (ZD I: 1,8 ‰) in Vodušek (Odčarani svet: 0 ‰) na eni ter formalista Stritar (1,5 ‰) in Cimperman (0,5 ‰) na drugi strani. Vse bolj zgovorno pa je nihanje teh količnikov v celotni razvojni liniji, ki opozarja na njihovo spreminjanje v zvezi z določeno dobo (romantika — realizem — moderna) in literarno šolo, kakor zlasti Stritarjevo, čeprav pri tem ne gre posploševati. Kajti kakor bomo še videli, je prav Stritar v tem pogledu vplival v dveh različnih in deloma celo nasprotnih si smereh. Toda najprej bodi tu podana (nekoliko še mimo naših 18 postavk razširjena) preglednica, prikazujoča odstotne deleže nepopolno moško rimanih verzov v naši poeziji od Vodnika do 1908:

Vodnik 1840	12,5	Cimperman 1888	0,5
Prešeren 1847	11,8	Aškerc 1890	3,7
Toman 1849	15,2	Gestrin 1893	4,6
Levstik 1854	7,9	Aškerc 1896	2,5
Valjavec 1855	16,5	Kette (ZD I: P I — III)	23,4
Levstik (Tonine pesmi)	2	Župančič 1899	16,4
Cegnar 1860	20,5	Aškerc 1900	8
Vilhar 1860	8,5	Murn (ZD I: PR)	8,2
Jenko 1865	11,3	Čankar 1902	6,6
Umek 1865	7	Gregorčič 1902	6
Stritar 1869	1,5	Župančič 1904	6,2
Levstik (Franjine pesmi 1869-72) ...	1,2	Aškerc 1904	3,4
Gregorčič 1882	7,3	Župančič 1908	2,8
Pagliaruzzi 1887	7,1	Jerajeva 1908	19,5
Gregorčič 1888	5,6		

Iz teh podatkov se vidi, da se je Stritar v svoji zbirki — poleg Levstika v Toninih in Franjinih pesmih (a ne še v zbirki 1854) in Cimpermana — najdosledneje držal rimanja v glavnem poudarku. Kakor je znano, je imela njegova zbirka izreden odmev in uspeh. Toda še vse bolj kot z lastnim pesniškim zgledom je vplival s svojimi kritičnimi nastopi, in tako tudi z opozorili, ki so merila na »čistoto« in poudarno korektnost rim: kajti »zadnje mesto v verzu ... je posebno imenitno, rekel bi, častno mesto«, in zato je treba »dobro preudariti, katera beseda se stavi za rimo«; tja sodijo posebno pomembne besede, »a ne brezglasne, zlasti (ne) partikule, kakor: ,j e in s e'«. Značilno pri tem pa je, da je imel nečiste rime, kakor vrême / séme, zgolj za »slabe rime«, medtem ko se mu »šumi in gledati, srcé in deklíce' niti celo rime ne morejo imenovati, a vendar se tako pogosto nahajajo« (Zvon 1870, 206). Čeprav sta oba nazadnje navedena primera mešani zvezi z *dolgim* glavnim in stranskim poudarkom (a tako je nekajkrat rimal tudi Prešeren), pa bi se iz konteksta in po Stritarjevi lastni (dotedanji) praksi dalo sklepati, da je rimanje v stranskem poudarku v bistvu sploh odklanjal ali vsaj meril na njegovo skrajno omejitev. Kot kretnja zoper golo diletantsko ohlapnost v rimanju ta Stritarjev nastop sicer ni bil neupravičen, da pa stvar sama ob sebi še ne predstavlja in ne zagotavlja pesniške kvalitete, se je jasno pokazalo prav ob primeru formalista, ki je tako korektno rimanje v celotni verzifikaciji 19. stoletja v največji meri realiziral (Cimperman 0,5). Nasprotno pa Stritar sam v tem pogledu poslej ni bil več tako strog, saj je neko sprostitvev nakazoval in celo priporočal še v istem (XII.) poglavju navedenih Literarnih pogovorov.

Proti koncu članka se namreč Stritar zavzema za poživitev in popestritev rimanja ter priporoča mladim pesnikom, »naj vržejo vmes sem ter tja kako daktilično rimo: čakala, plākala; vriskajo, bliskajo«. In v tej zvezi nato opozarja: »Kdor hoče vedeti, kaj so lepe rime, temu svetujemo razen italijanskih poetov posebno Bodenstedtov ‚Mirza Schaffy‘, kjer je sploh poetična oblika dovršena do najvišje stopnje.« V svoji vnemi za Bodenstedtovo večzložne, a ponajveč trizložne (daktilske in „dvopoudarne“, zložene in nezložene) rime (prim. ZD IX, 321) se je Stritar naslednje leto lotil tudi prevajanja njegovih pesmi (ZD II, 322—329), pri tem pa se je v prizadevanju za večzložno rimanje metrično presenetljivo sprostil: ustvaril je 24 % takšnih, zvečine (60 %) trizložnih in zloženih rim (90 %), vendar med njimi le malo pravih daktilskih, hkrati pa ga je ta (formalno sicer še ne dognani) poskus zanesel, da se je v teh prevodih zoper vso dotedanjo prakso povzpел na dobrih 30 % nepopolno možko rimanih verzov.

Stvar je nedovršena obležala v rokopisu, zato pa je kmalu nato stopil pred javnost s temi »novimi« rimami v pomembnem izvirnem delu — v Dunajskih sonetih* (1873), in prav tako z dokaj visokim, že v prvi preglednici navedenim odstotkom (8,4).

Toda v pesniški praksi zgled tega novega rimanja ni sprožil takega posnemanja, vse dokler ni stvari na neki novi osnovi aktualiziral nekdanji Stritarjev učenec Levec. Napravil je to v svoji oceni Dobravčinih-Haderlapovih pesmi (Zvon 1877, 27, 43), in to tako, da je na Bodenstedta opirajočo se Stritarjevo spodbudo navezal na domače ljudske osnove: zajemanje iz »čistega vira« ljudske poezije je sicer vse hvale vredno, toda Haderlap je to delal slabo in nekritično, kajti »ni vse posnemanja vredno, kar narod poje«. Tudi imajo ljudske pesmi »večkrat res slabe rime, a koliko jih je, ki so prav doneče, lepe, vsega posnemanja vredne. Te posnemajmo! Kako doné npr. tele vrstice:

V nedeljo jutro vstala bom,
v Ljubljano se peljala bom,
pred avtmana stopila bom,
za šoceljna prosila bom itd.

To so rime, katerih bi se še Mirza Schaffy ne sramoval! Zakaj bi se jih slovenski pesniki ogibali?»

Podatki povedo, da je prav ta Levčev poziv sprožil v Zvonu val trizložnega rimanja, v največji meri pa pri Gregorčiču. Ker pa je v tej poeziji močno prevladovala dvožložna mera, je stvar hkrati povzročila znaten porast nepopolnih moških rim, kakor je razvidno iz naslednje preglednice (v ‰):

	3-zl. rimanih verzov	Gregoričev delež	Nepopolno m. rimanih verzov	
			a) vseh	b) brez 3-zložnih
Zvon 1870	0,5	2	3,6	2,8
1876	0,9	0	4,3	1,1
1877	1,4	33,3	6,3	2,3
1878	4	45,4	8,8	1,6
1879	8,6	84,2	11,3	1,4
1880	2,1	53	5,8	2,2

Več let in v povprečju še v večji meri se je nadaljevalo trizložno rimanje tudi v Ljubljanskem zvonu (Funtek, Aškerc idr.) ter je uplahlilo šele po 1887 in zlasti v prvi polovici 90-ih let, dokler se ni z nastopom pesnikov moderne spet močno dvignilo (1898: 6,9, 1899: 6,8), obenem pa je naša poezija doživela vse dotlej (in seveda še do danes) največji odklon od strogo »regularnega« moškega rimanja v glavnem poudarku. Po prvih letih moderne (Kette 23,4 ‰, Župančič 16,4 ‰) ima namreč visok količnik tako rimanih verzov le še njena sopotnica

* Tu ima Stritar zgolj trizložne in pretežno nezložene rime (83,3 ‰ — v prevodih iz Bodenstedta le 16,6 ‰), njihova novost pa je bila predvsem v količini in v okoliščini, da je z njimi nastopil v sonetu in da je v tako rimanih verzih za en zlog podaljševal tradicionalni sonetni »enajsterec«. Kolikor je Stritar v svojo oznako Bodenstedtovih rim kot »novih« (Cimpermanu 16. sept. 1871) vključeval tudi njegove trizložne zložene rime, pa le-te niso bile povsem »novo« ne v nemški poeziji (prim. Goethejeve v Faustu: durchdringet mich (bezwinget mich, zerschmettert mich) durchwettert mich) in tudi ne v naši do Stritarja, kajti prvi, ki je pri nas — mimo osamljenih primerov pri Vodniku in Prešernu — v opaznejši meri rabil tako (in zlasti glagolske) rime, je bil že Valjavec (rojila je / brila je, minula sta / izrula sta, taja se / po-deja se, pokusi ga / izbrusi ga idr.). Zanj je seveda jasno, da se je v tem pogledu zgledoval predvsem pri ljudski pesmi (medtem ko za svoje zložene ženske rime v ljudski pesmi, ki takih ne pozna, ni mogel imeti opore).

Vida Jerajeva (Pesmi 1908: 19,5 ‰), le malo pesnikov pa še preseže 5 ‰-no me-ro: najviše Vipotnik (Drevo na samem 1956), a to predvsem na račun ene same, zavestno po ljudski ubrane pesmi Zelen grobek s 46 ‰ (sicer le 4,3 ‰), s širšo rabo pa bi prednjačil, če mu vštejemo polpoudarne moške asonance, G. Strniša (Odisej 1963: 5,2 ‰, Zvezde 1965: 8,3 ‰).

Iz povedanega izhaja, da je bila nepopolna moška rima v obravnavani slo-venski verzifikaciji prej ko slej v manjšini, le v ljudski pesmi se je — zlasti po deležu v KČ IV in v Vrazovi zbirki — močno približevala »popolni« moški rimi. Vendar pa se je v posamezni pesmi, tudi »umetni«, utegnila realizirati tudi nad-polovično (primeri zlasti pri Jenku, Ketteju, Murnu in Župančiču), le izjemoma pa 100 ‰-no, in še to le v primerih, ko se tri- ali štirizložne rime odklanjajo od svojega daktilskega (ali hiperdaktilskega) videza v končno polpoudarnost ter jih tako lahko uvrščamo med razširjene moške rime (Kette ZD I, 60, 88; Murn ZD I, 144, 235).

S podatki za vrsto pesniških zbirk osvetljeni razvoj nepopolnega moškega rimanja v sloveščini pa lahko dopolnimo še s pogledom na širšo pesniško prak-so, tj. z odstotnimi deleži, nanašajočimi se na našo revialno poezijo od 1858 do 1904 (Slovenski glasnik, Zvon, Ljubljanski zvon). Zadevno sumarično povprečje je bilo sicer že navedeno (7,3 ‰), tu pa velja kot značilno poudariti okoliščino, da je povprečni količnik, povzet iz 21 sočasnih zbirk naše druge preglednice (od-Cegnarja do Aškerca 1904), le neznatno višji (7,6 ‰) od količnika revialnih ob-jav, da pa se znatno dvigne, če se omejimo zgolj na 8 najpomembnejših zbirk tega časa (10,4 ‰). Še večja in značilnejša pa je razlika, ki se nam v tem po-gledu pokaže ob primerjavi med najboljšo in manj kvalitetno poezijo v okviru omenjenih 21 zbirk: količnik drugih 13 zbirk je namreč le 5,9 ‰.

Kljub vsem nemajhnim nihanjem pa je na splošno značilno upadanje pov-prečnega količnika takšnega rimanja v omenjenih treh revijah: Slovenski glas-nik 11,3 ‰ — Zvon 6,6 ‰ — Ljubljanski zvon 5,9 ‰. Pri tem pa moramo upošte-vati, da bi bil upad od Glasnika do obeh Zvonov še mnogo večji, ko bi ga občut-no ne zmanjševala omenjena dvakratna inflacija trizložnega rimanja v teh dveh revijah. V dejanskem postopnem razvoju, tj. po letih oz. letnikih, pa se je stvar gibala takole (vključujoč tudi že navedene procente za Stritarjev Zvon):

SG 1858 .. 2,7	Z 1870 .. 3,6	LZ 1885 .. 10,6	LZ 1897 .. 3,8
1859 .. 12	1876 .. 4,3	1886 .. 4,1	1898 .. 13,2
1860 .. 16	1877 .. 6,3	1887 .. 7,9	1899 .. 11,7
1861 .. 19,1	1878 .. 8,8	1888 .. 4,9	1900 .. 6,8
1862 .. 9,4	1879 .. 11,3	1890 .. 1,9	1901 .. 4,2
1863 .. 6,5	1880 .. 5,8	1891 .. 0,7	1902 .. 5,4
1864 .. 15,1		1892 .. 1,1	1903 .. 7,3
1865 .. 15,3	LZ 1881 .. 6,3	1893 .. 0,4	1904 .. 7,4
1866 .. 14,2	1882 .. 9,8	1894 .. 0,5	
1867 .. 6,1	1883 .. 9,8	1895 .. 3,2	
1868 .. 10,9	1884 .. 8,9	1896 .. 7,6	

(Konec prihodnjič)

Spet velja podčrtati staro ugotovitev, da ljudje čutijo premalo odgovornosti do javnega nastopanja. Glede na pismo SZDL imajo na tem področju odgovorno nalogo organizacije Socialistične zveze. Žal ugotavljamo, da so prizadevanja glavnega odbora SZDL našla pri organizacijah na terenu premalo podpore, čeprav jih pismo za to neposredno zadolžuje.

Ob koncu te nepopolne analize lahko rečemo, da je bilo slovito pismo SZDL izredno pomemben dogodek. Če v marsikaterem pogledu še ni uresničeno, je to dokaz, kako prav je, da smo tu — je to ponoven ukaz nam in vsej naši skupnosti.

* * *

Kaj nam je storiti?

Pregledati bo treba, kako je s slovenščino v šolah, pripraviti nekaj posebnih priročnikov za poslovne potrebe, izdati ustrezno poljudno pravorečje, zainteresirati strokovne revije, da bodo skrbele za terminologijo; razmisliti moramo o predlogu, da bi strokovnjak z Akademije odprl na Akademiji, v JiS ali kje drugje separatno rubriko o vprašanih terminologije v posameznih strokah; pretesti moramo predloge o ustanovitvi servisov oziroma posvetovalnic (predlagajo tudi republiški servis za prevajanje reklamnih besedil); odgovoriti moramo na tehten predlog, da naj bi slavisti obiskali podjetja in »servirali« napake neposredno delovnim organizacijam (potrben bi bil seveda dogovor); navezali naj bi tesnejše stike z založbami in gospodarsko zbornico; veliko pozornost zasluži predlog, da bi vprašanje jezika postavili pred samoupravne organe in da bi postali nosilci gibanja za čistejši jezik izobraževalni centri in notranji tisk podjetij (tu bi lahko veliko pomagale tudi družbeno-politične organizacije); čim prej je treba rešiti vprašanje tiskanja reklam in navodil slovenskih podjetij; povedati moramo svoje mnenje o predlogu, da bi morali uslužbenci v javnih službah (cariniki, miličniki, uslužbenci na občinah in pod.), če niso Slovenci, opraviti tečaj in izpit iz slovenskega jezika.

Upam, da bodo pravkar našeta vprašanja ob vsem, kar sem analiziral, naletela na živ odmev, da bodo dopolnjena in da bo končni rezultat pogovorov, ki smo jih imeli s predstavniki podjetij in SZDL, ter današnjega pogovora pomemben za vse naše nadaljnje delo.

Boris Merhar

ŠE KAJ O SLOVENSKI RIMI

V razgledovanju po razvojnih poteh slovenskega rimanja se nam je pokazalo, da so se najvidnejši in najizmerljivejši premiki oblikovali v območju moške rime, in to prav zaradi pričujočnosti njenih nepopolnih (polpoudarnih) tvorb. Kajti prav ti drugotni načini (2 do 4) so dali naši moški rimi njeno posebno spremenljivost, zlasti nasproti toliko bolj konstantni, do redkih izjem le na glavni poudarek vezani ženski rimi. Vendar je neke možnosti za variiranje imela tudi ta, le da na drugačni osnovi: kot dvozložna je (bila) namreč, čeprav v mnogo manjši meri od trizložne, lahko tudi zložena. S tem pa prehajamo na

poglavje o zloženih rimi v slovenščini, ki smo deloma že posegli vanj v zvezi s trizložno rimo, a ga je vendarle treba tudi še posebej načeti, zlasti ker je bila ta rima doslej deležna zgolj priložnostne obravnave, tako še največ ob Gregorčiču (Stříbrný, Koblar idr.).

Razvoj in (relativni) obseg zložene rime po posameznih avtorjih in zbirkah bo podan v posebni preglednici, še pred tem pa se nam kaže ustaviti ob nekaterih kritičnih odzvih na to »novο«, po omenjenem Levčevem priporočilu sproženo in nato po Gregorčiču in njegovem zgledu tako vidno pomnoženo pesniško rabo. Zanimivo pri tem je, da sta se v odporu do takega rimanja tedaj znašla načelno na isti strani nekdanja huda nasprotnika v »pravdi o slovenskem šestomeru«, Levstik in Janko Pajk, prvi pa hkrati v nasprotju s tedanjim svojim soborcem Levcem. Vendar je Levstik izražal svojo grajo le zasebno, medtem ko je Pajk nastopil javno ter se v svoji kritiki Gregorčičevih Poezij (I) še posebej obregnil tudi ob te njegove rime, ki so ga zbudile pač tudi zato, ker jih po veliki večini niti ni prepoznal kot večzložne in zložene. Naštevava jih namreč skoraj v celoti, citira pa domala zgolj njihove končne enozložnice (se — se, so — so, itd.), torej kot polpoudarne »identične« moške rime.* Kot take so mu »slaboglasne«, ker so »samo ponavljanja prejšnjih« in v tem zgolj »potvare rim« ter nasledek »nekoliko brezskrbnega opravljanja poetičnega posla« (Kres 1882, 390). K temu je treba pripomniti, da so rime sicer že po svojem bistvu (poudarno in pozicijsko opredeljeno) glasovno ponavljanje, da pa tudi ni bilo brez osnove Stritarjevo spoznanje ob Bodenstedtu, češ da je njegove rime »težko posnemati v našem jeziku, ker je drugače ustvarjen« (ZD IX, 321). S tem je nedvomno mislil, da bi trizložne ali še daljše zložene rime v našem jeziku, ki že tako »nima toliko debelnih rim, kakor npr. nemški« (Zvon 1870, 206), le še povečale obseg rimanja z »brezglasnimi« besedami, pred katerimi je sploh svaril in na podobni osnovi nasprotoval tudi nepopolni moški rimi.

Z delno podobnimi razlogi kakor Pajk je naslednje leto (v pismu prijatelju J. Novaku 8. jan. 1883) odklanjal stvar tudi Levstik, pri obeh pa moramo upoštevati, da je njuno presojanje vodilo tudi določeno, a pri vsakem drugače pogojeno nerazpoloženje do Stritarja, Levca in Ljubljanskega zvona. Vendar je bila Levstikova kritika teh rim, že spriči soglasja z njegovo lastno pesniško prakso, osebno čistejša od Pajkove, čeprav dokaj ozko normativna in tudi že vidno navdahnjena z njegovim skaljenim odnosom do »pokvarjenega svetac:

Teh »zlimanih« stik oča je Stritar, in zdajci so udrli vsi za njim, posebno mladiči, in med njimi tudi Gregorčič, kateri se o tem ne dá preučiti. »Ljublj. Zvon« redko prinese kakovo pesen brez takega krpúcanja. Denašnji dan imamo nadomestke (surrogate) v čuvstvih, nadomestke v šestomerskih odmorih (cezurah) in tudi nadomestke v stikah. Laže je res krožiti: spála je: smrčála je«, nego li iskati čistih, dobrih stik. Méni se to zdi, kakor bi se kdo iz bojne vrste bojazljivo splazil v grmovje ter od onod streljal na sovražnika. To se zóve bežati boja, a ne krepko v bran stati. Vsak paglavec je dovolj moder také delati, a s tem se za troho ne pomnoži číslu pravih stik v našem jezici, v katerem jih je res vrlo težko iskati, izlasti moških, ako hočeš, da bodo prave in dobre. Zagovorniki tega dejanja se branijo osobito s tem, da se v onijentskih *gazelah* tega nahaja brez konca in kraja. Bodi si v gazelah, a vsaka pésen né gazela. Ali tega zopet ne bi rekel, da stike te vrste nikoli néso dovoljene. Uže stani nemški pesniki so jih sem ter tja imeli, a zeló, zeló redko, ter vedno so si bili dobro v svesti, da so malo iz vójnic poskočili s tem delom; zato je ni pesnik ni čitatelj naj ne misli nikdar z veselo

*Da se je Pajk tako ukanil, pa po drugi strani le potrjuje moč »metričnega impulza« v Gregorčičevih verzih.

dušo, da imajo te resnične hibe v sebi morda Bog védi kake prednosti in kreposti! Hiba né krepost. Iz pesnjik ozbiljnega in vzvišenega lica jih je treba najosorneje poditi. A vse to grmeče svarilo ne meri nate, nego na one, kateri so prevárilí tudi tebe. (Levstikova pisma, 228.)

Glede na omenjeni Levčev poseg v slovensko rimanje Stritarja pač ne moremo imeti za pravega »očeta« oziroma neposrednega pobudnika in povzročitelja teh »novih« rim, ki zanje niti sam ni videl posebnih možnosti v slovenščini. Razen tega je bil delež njegovih zloženih trizložnih rim v Dunajskih sonetih (18,1 %) skoraj za polovico manjši od Valjavčevega v Pesmih 1855 (31,2 %) in skoraj neznaten v primeri z zadevno Gregorčičevo rabo v Poezijah 1882 (82,4 %). Tudi je Stritar sam izrecno priporočil mladim pesnikom zgolj nezložene daktilske rime, tam pa, kjer je s svojo zlagajočo pesniško »prevaro« prvičkrat ter po vsebinskem in metričnem kontekstu najvznemirljiveje nastopil, je šlo za satiro, medtem ko je Gregorčič v štirikrat tolikšnem sorazmerju tako rimal v pesmih pretežno »ozbiljnega in vzvišenega lica«. Toda če se na Levstikovo nejevoljo ni dal »preučiti« ter opustiti to »hibo«, je bil vzrok nedvomno ta, da ga je Levčevo opozorilo utrdilo v prepričanju, da se takšno, po slovenski ljudski pesmi ubrano rimanje na moč prillega »domačih glasov strunam« njegovih »gosli iz javora«.

Zaradi toliko manjših možnosti za zloženo žensko rimanje je bil seveda tudi njegov obseg v obravnavani poeziji mnogo manjši ne glede na to, da tako zlaganje tudi ni imelo opore v domači ljudski pesmi in tudi ne spodbude v prav izjemnih primerih pri Vodniku in Prešernu (v Smoletovi izdaji, ki nam je bila tu za osnovo, Vodnik nima nič takega, sicer pa: špranjo/zá njo, pomaga/dá ga, hladni/dva dni, res de/zvezde; Prešeren v Poezijah samo: bije/ni je, sicer še: vir je/močvirje, res je/proces'je).

Deleže obojnega zloženega rimanja po upoštevanih zbirkah in pesnikih naj pokaže preglednica, za primerjavo pa navajam še podatke za Bodenstedta (Lieder des Mirza Schaffy, 1851), zlasti ker bi bil v pogledu ženske rime utegnil vplivati že na mladega Valjavca: 72,5 % trizložnih (zloženih) rim (tj. tako rimanjih verzov), 10,4 % dvoizložnih (le da je v njegovi zbirki še kakih 80 štirizložno rimanjih verzov; ker so le-ti pri nas zelo redki, jih v preglednici nisem upošteval; tu le to, da bi med redkimi upoštevnimi pesniki v tem močno prednjačil Kette pred Gregorčičem). Zaradi jasnosti so v prvi rubriki ponovno navedeni (od števila rimanjih verzov računani) procenti trizložno rimanjih verzov; tako je namreč brž razumljivo, da se npr. visoki Prešernov procent v drugi rubriki nanaša le na nizko absolutno število (tj. 4).

	Trizložno rimanjih verzov	Med temi zloženo rimanjih	Zloženo žensko rimanjih
Vodnik 1840	5	21,4	0
Prešeren 1847	0,14	50	0,08
Levstik 1854	0	0	0,37
Valjavec 1855	2,5	31,2	1,13
Jenko 1865	0,9	16,6	0
Stritar 1869	0,1	0	0,22
Stritar, Dunajski soneti	8,4	18,1	0,49
Stritar (pesmi 1870—1880)	2,5	19,8	0,82
Gregorčič 1882	6	82,4	1,47
Gregorčič 1888	3,7	72,5	0,77

	Trizložno rimanih verzov	Med temi zloženo rimanih	Zloženo žensko rimanih
Aškerc 1890	1,8	61,1	2,6
Gestrin 1893	2,2	61,5	7
Aškerc 1896	1,2	80	3,9
Kette (ZD I: P I-III)	9,1	29,4	1,02
Župančič 1899	15,5	41,3	4,08
Aškerc 1900	5	78,9	4,9
Murn (ZD I: PR)	4,9	21,8	6,54
Cankar 1902	7,3	27,7	0
Gregorčič 1902	3,7	40,4	1,02
Župančič 1904	5,5	19,3	1,59

S tem pogledom na zloženo rimo bi bilo naše razpravljanje, omejeno v glavnem le na statističen prikaz osnovnih odnosov in premikov v »klasični dobi« slovenske rime, v bistvu in v tej smeri zaključeno. Ob koncu pa se moramo vendar še povrniti k našemu izhodišču in hkrati osrednjemu problemu, tj. k nepopolni moški rimi, ter stvar na kratko osvetliti ali vsaj načeti še z druge strani. S to rimo so bile namreč pesniku dane še neke posebne oziroma določnejše glasovno stilistične možnosti mimo tiste, ki jo po njeni splošni in šele količinsko delujoči tonalnosti z nekoliko ohlapnim izrazom imenujemo »ljudsko«. Gre za posebne primere toničnega niansiranja v danem kontekstu, vendar bodi stvar le nakazana, ker je zlasti še pred moderno tudi prav redka.

Najznačilnejši bi bil morda primer, ko moško (ali *tudi* moško) rimana pesem po predhodnih »popolnih« moških rimah izzveneva polpoudarno ter tako zbuja oziroma glasovno podčrtava s tekstom že tako ali drugače zbijeno občutje nečesa nedorečenega, negotovega, zgolj slutenega, rahlega, a češče bolečega kot sproščujočega. Seveda je včasih težko odločiti, ali je bila stvar zavestno tako oblikovana ali pa je le »slučajna«. Tak bi bil že primer ob koncu Prešernove romance Judovsko dekle, kjer po sklenjeni vrsti 17 »popolnih« oksitonz sledi polpoudarnost v rimi zadnjega verza:

Al večkrat je nazaj prišla;
nje vera trden jez je bila,
ljubezni nje ni ustávilá.

Izrazitejši in pač zavestno polpoudaren je sklep znane Jenkove pesmi Po slovesu, kjer je po verzih, ki se nanašajo na zunanje prirodno pojavnost, in s prehodom v notranji svet človekove zavesti in občutja glavni poudarek nado-meščen z rahlejšim stranskim:

Teman oblak izza goré
privlekel se je nad poljé,
nad poljem v sredi je obstál,
nebo je čez in čez obdál.

To ni oblak izza goré,
to tudi ni ravno poljé;
to misel le je žalostná
na sredi srca mójegd.

Kot značilen primer iz moderne bodi navedena Župančičeva balada Sveti trije kralji, kjer prav v najbolj dramatičnem trenutku, ko junaku v preblisku

grozljivega spoznanja zastane dih in beseda, zadnja moška rima uplahne v polpoudarek:

»No, baba, obrni se vendar urnó,
sveti trije kralji so lačni zeló,
sveti trije kralji hudo se drzé —
sveti trije kralji — — kaj hócetě?«

Iz povojne lirike naj med slej ko prej redkimi primeri navedem zadnji dve kitici iz Minattijeve pesmi *Opoldanski pastel* (Pa bo pomlad prišla, 1955), kjer se polpoudarno izzvenevanje glasovno ubira s šelestenjem zorečega bilja:

Lastovice med oblaki.
V vsaki roži, bilki vsaki
drobno srce drgetá.

Zrak v drhtavici pozvanja;
kot omamljen ječmen sklanja
šelesteča stébelcá.

Spričo že omenjene močne omejitve nepopolnega moškega rimanja v naši novejši poeziji je razumljivo, da so bili taki odstopi od »regularne« rabe odtlej še opaznejši, s čimer se je tudi njihova glasovno stilistična izraznost le povečevala. Toda mimo redkih primerov pri Minattiju, Menartu in še kom se je tem možnostim v večji meri, a tudi povsem organsko odzval le G. Strniša. S svojim »nepopolnim«, nekako zastrtim glasovnim ujemanjem ga je ta rima pač podobno pritegnila kakor pri njem sicer prevladujoča (a glasovno že tako »nepopolna« in pri njem včasih tudi polpoudarna) *asonanca*, z obojim pa je prav svojevrstno niansiral glasovno vezanje svojih verzov. Z deležem svojih nepopolnih moških rim se je Strniša že v *Odiseju* (1963: 10 %) močno približal Prešernovemu količniku, medtem ko ga je v *Zvezdah* (1965: 12,3 %) celo presegel; ustrezna količnika za nepopolno moško *asonanco* sta mu 1,15 % in 4,1 %, obeh skupaj računanih pa ima v prvi omenj. zbirki 5,1 %, v drugi 7,9 % (popravi podatke na str. 225).

Po vsem tem se nam bo pričujoči očrt najprikladneje zaključil prav z zgledom iz Strniše; izbrana pesem, druga iz njegovega cikla *Galjot* (*Zvezde*), opozarja hkrati, kako se utegne še sodobno občutje in pesniško izrazje vezati z zdaj že skoraj arhaično polpoudarnostjo v rimi (in *asonanci*), ves cikel pa priča, da je živ posluš za naše folklorne starine lahko tudi še današnjemu pesniku ustvarjalno rodoviten.

Slani pekel, morska raván,
pod žgočim soncem se smehljá.
Galjot z zaprtimi očmi,
z mrtvaško temnimi dlanmi.

In veslo težko tisoč lét
in dolgo kot noči devét.
Nad ladjo sleta lástovká,
v deželo je prišla pomlád.

In pred zaprtimi očmi
mutast in slep privid stoji,
se klanja in objéma gá
z odsekanima rókamá.